

Rapportage archeologisch onderzoek Nederweert-Voedingskanaal (1988)

ALFONS BRUEKERS

Voorwoord

De publicatie is een uitgave van de Stichting Regionaal Archeologisch Bodemonderzoek te Nederweert (STRABO), die zich ten doel stelt oud(-er) archeologisch onderzoeks- en vondstenmateriaal te documenteren en te ontsluiten voor wetenschappelijk onderzoek en algemeen publiek.

Overname van deze rapportage gedeeltelijk of geheel, via welk medium dan ook, is zonder bronvermelding niet toegestaan.

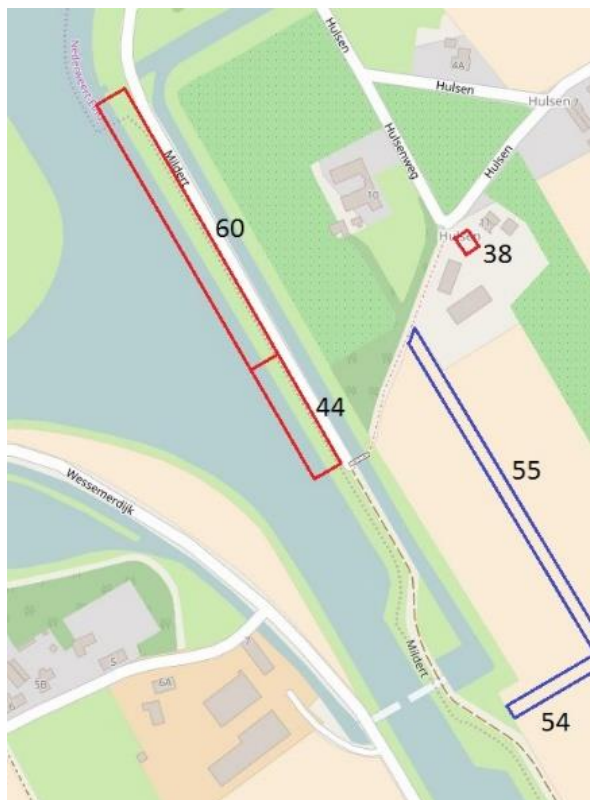
Alfons Bruekers

STRABO | Stichting Regionaal Archeologisch BodemOnderzoek
Kreijel 4
6035 SG OSPEL

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
1. Inleiding	4
2. Archeologisch onderzoek	6
3. Onderzoeksresultaten	10
4. Vondstenmateriaal	18
5. Bronnenonderzoek	20
6. Conclusies	23
<u>Bijlagen</u>	
1. Opgravingstekeningen	24
2. Vondstencatalogus	34

Op grond van het in 1987 langs de kanaaloevers uitgevoerde onderzoek, mogen Romeinse, laatmiddeleeuwse en postmiddeleeuwse sporen worden verwacht. De tweede luidt derhalve of hier sprake van is, en of die gecorreleerd kunnen worden aan de eerder verkregen opgravingsresultaten.

Figuur 2. Archeologische onderzoeksprojecten in de nabije omgeving. Ondergrond: www.afstandsmeten.nl.

In tabel 1 staan de onderzoeksprojecten in deze regio beknopt samengevat:

Tabel 1. Archeologische onderzoeksprojecten in de nabije omgeving		
projectnaam	werkput	karakter
Nederweert-'Bräöbe' (1985)	38	Ijzertijd-bewoning en postmiddeleeuwse boerderij
Opgraving Kanalenkruising (1987)	44 en 60	laat- en postmiddeleeuwse nederzetting (waterputten) en leemwinningsputten
Opgraving Voedingskanaal (1988)	54 en 55	leemwinningsputten

2. Archeologisch onderzoek

De formele organisatiestructuur van het opgravingsproject 'Nederweert-Voedingskanaal' was als volgt (tabel 2):

tabel 2. Rol- en verantwoordelijkhedenverdeling		
organisatie	contactpersoon	rol en taken
Waterschap Zuiveringsschap Limburg	Hiermee zijn geen contacten onderhouden.	-
Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) te Amersfoort	drs. Henk Stoepker, provinciaal archeoloog voor Limburg	wettelijk toezichthouder namens het bevoegd gezag en rapportagelij
Stichting Regionaal Archeologisch Onderzoek (STRABO) te Nederweert	Alfons Bruekers, regionaal correspondent ROB voor Midden-Limburg	projectleiding, uitwerking, publicatie en financiering
Archeologische Werkgroep Philips van Horne (PvH) te Weert	Alfons Bruekers, lid	menskracht, gereedschappen, expertise

Aan de hand van de originele protocolboeken van de opgraving volgt hieronder een chronologisch overzicht van de archeologische veld- en buro-werkzaamheden.

Donderdag 16 juni 1988

- Weersomstandigheden: droog en bewolkt.
- Deelnemer: Alfons Bruekers.

Rijkswaterstaat is begonnen met de hervatting van de kanaalverbredingswerkzaamheden ter hoogte van de kanalenkruising. Men is gevorderd tot aan de boerderij van P. van Gog en werkt van daaruit zuidwaarts. Heb het uitgegraven gedeelte verkend doch vond geen sporen van waterputten of anderszins.

Dinsdag 21 juni 1988

- Weersomstandigheden: droog en zwaar bewolkt.
- Deelnemer: Alfons Bruekers.

Het tracé van de nieuwe persleiding langs de Noordervaart verkend. Men heeft een tracé ter breedte van ca. 6 m. uitgegraven tot op de steriele laag. Door de verstoring met rupsbanden laat de laag zich moeilijk lezen. Het gedeelte van het tracé bij de weg Hulsen bevat veel puinsporen.

Woensdag 22 juni 1988

- Weersomstandigheden: droog en winderig.
- Tijd: 19.00-20.30 u.
- Deelnemers: Alfons Bruekers en Mark van Deursen.

Verkenningen uitgevoerd in het tracé van de persleiding ten behoeve van het riool in Ospel. Deze leiding loopt door Hulsen en kruist de Wessemerdijk ter hoogte van hectometerpaal 15.8. Tussen de boerderij van Jonkers (in de volksmond genaamd 'Bräöbe') en de kanaalduiker kruist het sleuftracé voornamelijk enkele door leemwinning ontstane diepe depressies. Plaatselijk (vooral dicht bij de opgravingsputten 50 t/m 52) is ook nog het oorspronkelijke oude bouwland intact gebleven.

Donderdag 23 juni 1988

- Weersomstandigheden: droog en zonnig.
- Tijd: 20.00-21.30 u.
- Deelnemers: Alfons Bruekers en Mark van Deursen.
- Bezoekers: loonwerker Hein Feijen senior, omwonenden.

Enkele delen van de rioolsleuf werden onderzocht, teweten het traject vanaf de weg Hulsen tot even ten westen van Jonkers. In dit gedeelte is alleen de bouwvoor verwijderd en kon vrij

intensief verkend worden. Er zijn veel recente verstoringen (boomgaten) en baksteenpuin te zien. Geen oudere structuren waargenomen.

Vrijdag 24 juni 1988

- Weersomstandigheden: lichte regen.
- Tijd: 16.30-18.00 u.
- Deelnemer: Alfons Bruekers.

Het tracé van de riolering tussen Hulsen en Kanaal Wessem-Nederweert is nu volledig uitgegraven tot op de steriele bodem (althans tot net onder bouwvoor, want de ondergrond blijkt verre van steriel te zijn). Het noordelijke gedeelte, parallel aan genoemd kanaal, is 250 m lang en is werkput 55 genoemd. Het deel haaks op, en aansluitend op, het kanaal is 75 m lang en heet werkput 54.

Duidelijk is te zien dan de werkputten 54 en 55 een gebied van oude leemwinningen doorkruisen. Behalve de leemput in het westelijke deel van werkput 54 is daarin geen enkele niet-recente verstoring te zien, hoewel de grond uitstekend leesbaar was. Wel zag ik vrij veel sporen van diepploegen, evenwijdig gericht aan het kanaal en dus subrecent.

Figuur 3. Op de achtergrond de zandhopen van het riooltracé. Op de voorgrond is de hei-installatie bezig met de voorbereidingen voor de kruising met het kanaal. Foto Alfons Bruekers.

Zaterdag 25 juni 1988

- Weersomstandigheden: droog, bewolkt en warm.
- Tijd: 14.00-17.00 u.
- Deelnemers: Alfons Bruekers, Marc Beerens en Christo Thanos.

Het hele tracé van werkput 55 opgemeten en ingetekend. Wegens de omvang van de put en de grootte van de sporen werd gekozen voor intekenen schaal 1:100. De hele noordelijke helft is totaal vergraven in het kader van leemwinning; het vlak ligt daar ook ca. 1,50 m lager dan elders. Her en der zijn duidelijk afgebakende rechthoekige kuilen met baksteengruis aanwezig. Er konden geen baksteenfragmenten worden gevonden die het toestaan de oorspronkelijke baksteenformaten te reconstrueren.

De zuidelijke helft van werkput 55 wordt doorkruist door een 1,20 m brede greppel. Daarin werden in de vulling een laatmiddeleeuwse geglazuurde steengoedscherven aangetroffen. Op het eerste gezicht lijkt deze greppel niet te correleren met de oude kadastrale perceelsgrenzen ter plaatse.

Tijdens het graafwerk viel nog iets anders op: er was geen enkele bezoeker en het was muisstil in de straten. Er was geen verkeer, geen toeschouwers. Ook de Kerkstraat was totaal verlaten en de winkels uitgestorven. De reden was het Europees kampioenschap

voetballen te München, waar Rusland tegen Nederland speelde. Het werd een Nederlandse overwinning maar daar hebben wij archeologen dus helemaal niets van meegekregen...

Figuur 4. artikel uit Dagblad De Limburger, 27 juni 1988, ingeplakt in het protocolboek van de opgraving.

Zondag 26 juni 1988

- Weersomstandigheden: droog en bewolkt.
- Tijd: 17.00-18.00 u.
- Deelnemer: Alfons Bruekers.
- Bezoekers: diverse passanten.

In werkput 55 de greppelstructuur nr. 1 gedeeltelijk leeggegraven om een mogelijke datering te bekomen. De greppel heeft een donkere vulling (ongeveer net als de bouwvoor) doch is flink aangevreten door mollepijpen. In de vulling zit vrij veel baksteenpuin, ook slakken (of verglaasde klei?) en keramiek. Het aardewerk lijkt niet jonger dan de 17^e eeuw te zijn, mogelijk ouder. Aangezien de scherven en het baksteenpuin vermengd zijn (en zich op vrij grote afstand van het door leemwinning vergraven gedeelte bevinden) zullen de leemgroeve en de greppel mogelijk tegelijkertijd in gebruik zijn geweest.

Schriftelijk verslag uitgebracht aan drs. Henk Stoeper, provinciaal archeoloog voor Limburg bij de ROB te Amersfoort. Bij hem ook geïnformeerd hoe het mogelijk is dat dit grote, 10 km lange infrastructurele werk niet vooraf onder archeologische begeleiding door de ROB heeft gestaan, zoals wel het geval is bij andere grootschalige werken.

Woensdag 27 juli 1988

- Weersomstandigheden: -.
- Tijd: -
- Deelnemers: Alfons Bruekers, Marc Beerens.

Overleg tussen Alfons Bruekers en Marc Beerens. Laatstgenoemde heeft toen ik met de archeologische werkgroep Philips van Horne actief was met de opgravingen in Ortho (B), waarnemingen uitgevoerd in het persleidingstracé aan de westzijde van Kanaal Wessem-Nederweert. Ook daar doorsneed de sleuf oude leemputten over een lengte van vele tientallen meters. Ten westen van de oude zandweg die plaatselijk 'Laoteweeg' wordt genaamd en waar het maaiveld een sprong maakt naar de oorspronkelijke hoogte, verzamelde Marc enkele tientallen losse scherven. Daaronder bodemfragmenten van besmeten ijzertijdurnen (geen romeins materiaal), wel 1me grijs aardewerk, 1me steengoed, een Siegburgscherf, 17^e eeuw bruin Keuls steengoed, blauw Keuls en rood ringelooraardewerk. Hij bewaart de vondsten in zijn eigen collectie.

Dinsdag 13 september 1988

Bezoek van drs. Henk Stoepker, ROB, Amersfoort.

Overleg over diverse archeologische projecten. Met betrekking tot de rioolpersleiding vastgesteld dat dit een geval is van 'jammer maar helaas'; een gemiste kans dus.

Zondag 30 november 1988

Plaatsing van een enorme zinker dwars door Kanaal Wessem-Nederweert, ten behoeve van de rioolpersleiding van Ospel naar Nederweert. Hiermee is het onderzoeksproject formeel ten einde.

Figuur 5. Krantenartikel bij gelegenheid van het plaatsen van de zinker van het persriool. Weekblad Land van Weert, 30 november 1988.

Figuur 6. Zicht op de oostoever, vanaf de westoever. Voorbereiding voor het leggen van de zinker van het persriool. Foto Alfons Bruekers.

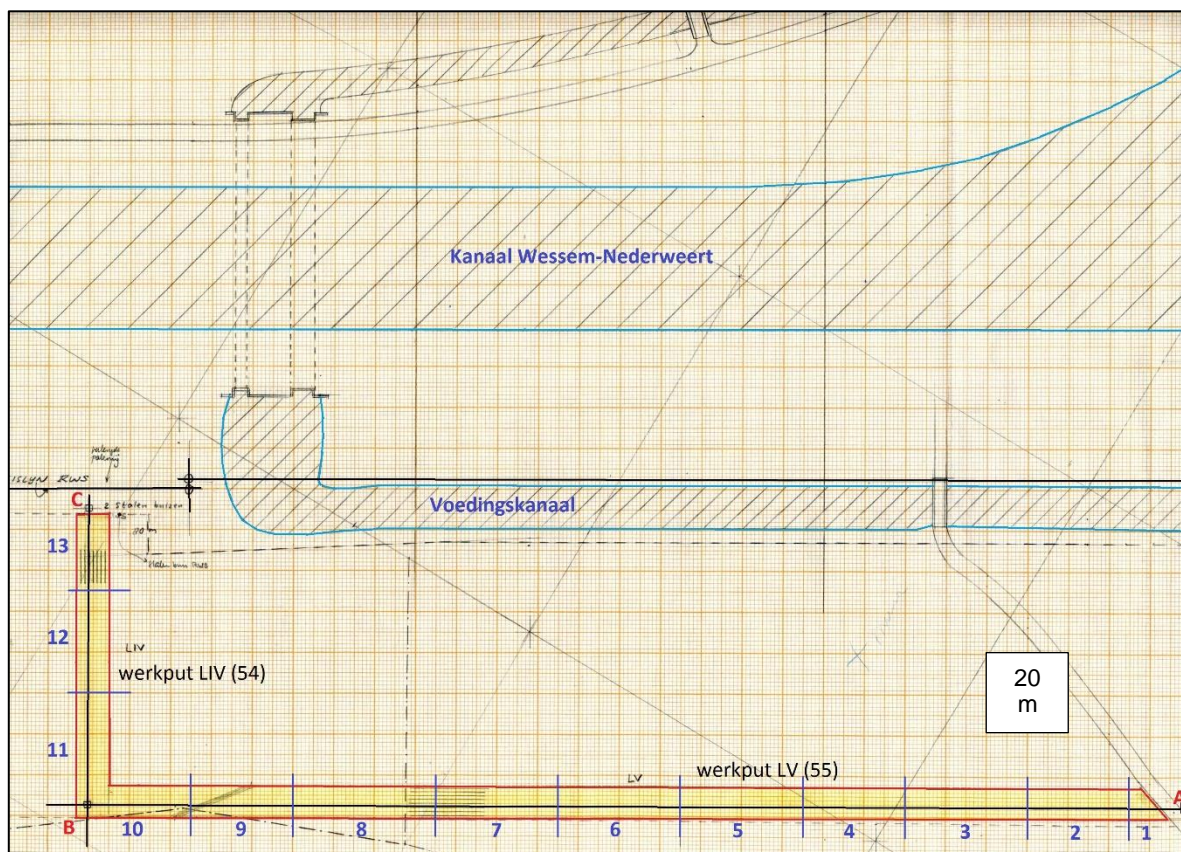
3. Onderzoek en resultaten

Een graafmachine had de bouwvoor afgegraven tot precies op de overgang van de oude bouwvoor met de gele ondergrond. Daarbij werd het in hoogte variërende oppervlak nauwkeurig gevolgd.

Het machinaal afgegraven vlak is niet nageschaafd met de vlakke schop. De reden hiervoor was dat de machinale bewerking van goede kwaliteit was en niet verstoord was door rupsbanden en dergelijke. Bovendien waren de waar te nemen fenomenen van een dergelijke omvang en kleurstelling, dat deze uitstekend waarneembaar waren. Om diezelfde reden is het hele gebied dan ook op de ongebruikelijke schaal van 1:100 ingemeten en ingetekend. De gemaakte coupes zijn daarentegen wel op de gebruikelijke 1:20-schaal ingemeten. In totaal werd een oppervlakte van 2135 m² archeologisch onderzocht.

Voor het coördinatensysteem werd gebruikt gemaakt van het door de ontgronder aangebrachte pikkettensysteem. Daartussen werd t.b.v. de inmeting een parallel aan kanaal en voedingskanaal ongeveer noord-zuid gerichte raai van 274,90 m lengte aangelegd. Het noordelijk punt werd gevormd door een witte piketpaal (A) aan de noordzijde van de weg Hulsen.

Het zuidelijke punt (en nulpunt van het meetsysteem, tevens snijpunt met de west-oostelijke raai) was eveneens een witte piketpaal (B) op 0,00 m. De werkput kreeg nummer 54. De werkput werd ingedeeld in tien vakken van ongeveer 7 m breedte en 25 m lengte, oplopend genummerd van noord naar zuid. Zie de detailtekeningen in figuur 7 en in de bijlage.

Figuur 7. Plan van de werkputten en referentie-piketten A, B en C. In blauwe cijfers de vaknummers.

Vanaf het hierboven genoemde nulpunt en oorsprong werd een west-oostelijke raai aangelegd van 75 m lengte, haaks op de vorige. Deze eindigde op een witte piketpaal (C) in de nabijheid van de kanaaloever. Deze piketpaal C is ingemeten ten opzichte van het meetsysteem van Rijkswaterstaat zoals dat werd gebruikt voor de kanaalverbredings-

werkzaamheden, en dat als referentie dient voor alle door STRABO uitgevoerde archeologische onderzoeken in het Wessemerdijkproject. De sleuf tussen de piketten B en C is werkput 55 gedoopt.

De werkput 55 werd opgedeeld in drie vakken van ongeveer 7 m breedte en 25 m lengte, oplopend genummerd van oost naar west. De vakken 1 t/m 3 en een deel van 4 hadden ten tijde van de opgraving een breedte van slechts 3,50 m omdat de machinale werkzaamheden toen nog niet voltooid waren. De uiteindelijke verbreding naar 7,00 m heeft wel plaatsgevonden maar is niet meer gedocumenteerd geworden.

Figuur 8. Zicht op werkput 55, naar het noorden. Op de voorgrond de witte piket B. Opvallend is ook het geaccidenteerde terrein, verderop in de werkput. Foto: Alfons Bruekers.

De waarnemingen in de werkput 54 en 55 zijn in kwalitatieve zin samengevat in tabel 3. Voor de vlaktekeningen wordt verwezen naar de bijlagen.

Tabel 3 Globale beschrijving van de waarnemingen			
werkput	raailengte	vak(-ken)	omschrijving
54	0-21 m	10	steriele geelgrijze lastig leesbare zandige ondergrond
54	21-41 m	9	steriele geelgrijze zandige ondergrond, van noord naar zuid doorsneden door een greppelspoor met een waargenomen lengte van 20 m en een constante breedte van 120 cm. Ten opzichte van het vlak had de greppel een lensvormige doorsnede in coupe (1) en een maximale diepte van 30 cm. Uit de vulling kwamen o.a. laatmiddeleeuwse scherven van keramiek en restanten van baksteenfabricage.
54	41-79 m	8 en 9	steriele geelgrijze lastig leesbare zandige ondergrond
54	85-106 m	7	overgangslaag, bruinzwart, zwaar verstoord, circa 40 cm diep tov vlak van opgraving, daaronder verstoorde lemige grond. Op raailengte 85 m (de zuidelijke begrenzing van de overgangslaag) werd een coupe gemaakt (2). De maximale laagdikte bedroeg hier 40 cm beneden het vlak van opgraving ter plaatse.
54	79-97 m	8	hellingstraject met naar het noorden aflopende helling. Het hellingstraject correspondeert met de hectometermaten 15.900 resp. 15.918
54	106-197 m	4, 5 en 6	vuil-lemige laag, deels vergraven en verstoord, met daarin een bonte lappendeken van scherp belijnde en met baksteenpuin en steengruis gevulde kuilen. De kuilen hebben onregelmatige vormen en hoewel de meeste niet volledig zichtbaar waren lijken de afmetingen te variëren van 2x3 m tot (meer dan) 7x6 m. Er was geen gelegenheid om coupes te maken van de gevulde kuilen. Wel lijkt het erop dat de maximale diepte niet veel meer dan 40 cm beneden het vlak is.
54	197-263 m	1, 2 en 3	vuil-lemige en deels vergraven laag, echter zonder waarneembare kuilen
54	263-267 m	-	wegcunet van de halfverharde weg Hulsen
54	267-275 m	-	bouwvoor aan noordzijde van weg Hulsen
55	0-55 m	11	steriele gelige zandige ondergrond
55	55-62 m	12	hellingstraject met naar het westen aflopende helling, hoogteverschil niet bemeten, steriele zandige gelige ondergrond
55	62-73 m	12, 13	bruine, lemige verstoorde laag
	73- ... m	-	bouwvoor op oostoever van Kanaal Wessem-Nederweert

Piketpaal B en C corresponderen met hectometerwaarde 15.820; piketpaal A met 16.094

Figuur 9. Werkput 55. Naar het zuiden. Alle foto's: Alfons Bruekers.

Figuur 10. Werkput 56. Naar het westen (= Kanaal Wessem-Nederweert).

Figuur 11. Werkput 56. Naar het oosten.

Figuur 12. Werkput 55. Naar het noorden. Halverwege is de rand van de depressie goed te zien.

Figuur 13. Werkput 55. Naar het zuiden. Op de voorgrond de zone met roodbruin gevulde leemwinningsputten. Op de achtergrond de omhoog lopende helling en overgang naar steriele grond.

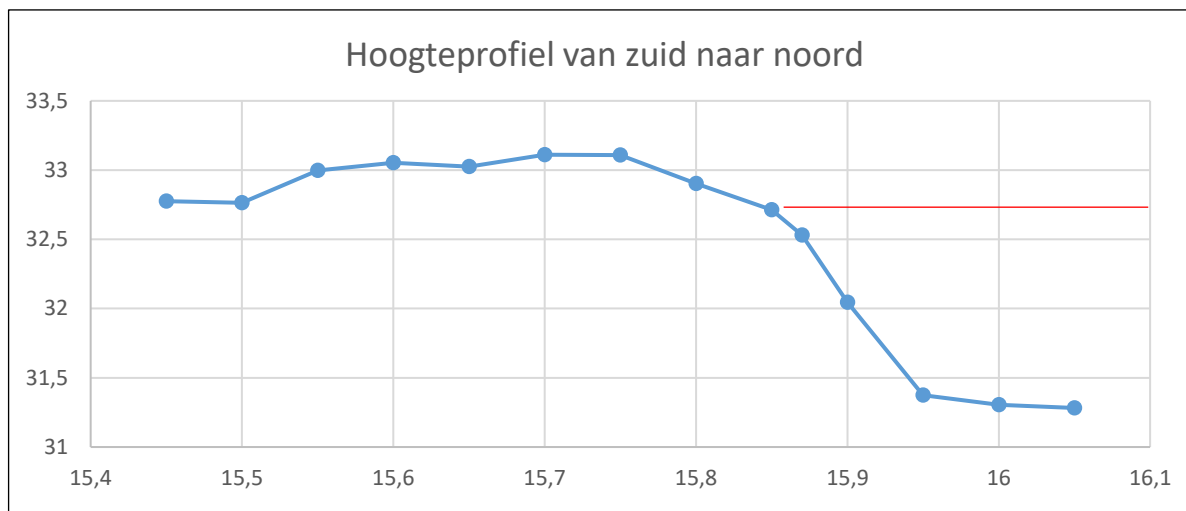

Figuur 14. Werkput 55. Machinale doorsnijding van enkele leemkuilen met roodbruine vulling. Hun diepte onder de bodem van de bouwvoor is maximaal 50 cm.

Op basis van meetgegevens van Rijkswaterstaat, vervaardigd ten behoeve van de kanaalverbreding van Kanaal Wessem-Nederweert en belangeloos beschikbaar gesteld aan STRABO, kan een hoogtepfiel van de oostoever van het kanaal worden gemaakt. Dit hoogtepfiel is een zuid-noord-georiënteerde denkbeeldige lijn op de oostoever van het Voedingskanaal en volgt de oude akkeroppervlakte. Met andere woorden: het hoogtebeeld is niet verstoord door moderne kanaalwerkzaamheden, dijklichamen en greppelstructuren. Het representeert in feite de situatie van voor de kanalenaanleg.

Tabel 4 Hoogtepfiel	
hectometer	hoogte +NAP
15,45	32,775
15,50	32,764
15,55	32,997
15,60	33,052
15,65	33,024
15,70	33,111
15,75	33,108
15,80	32,902
15,85	32,714
15,87	32,531
15,90	32,044
15,95	31,375
16,00	31,304
16,05	31,282

Grafisch weergegeven ziet het hoogtepfiel er als volgt uit:

Figuur 15. Hoogtepfiel. De horizontale as correspondeert met de hectometerpalen. De getallen langs de verticale as zijn de hoogtecijfers van het maaiveld +NAP in meters. De rode lijn is de reconstructie van het door leemwinning verlaagde gebied.

Opvallend is de relatief sterke daling van het maaiveld tussen hectometerwaarden 15,85 en 15,95. Deze is ook herkend bij de opgraving in werkput 55. We kunnen hier uit herleiden dat het oorspronkelijke maaiveld ten noorden van hectometerwaarde 15,85 ongeveer 1,50 m gedaald is door de leemwinningsactiviteiten ter plaatse.

Behalve een hoogtegradiënt in zuid-noordelijke richting (in werkput 55) doet er zich ook een voor in werkput 54, vlakbij de oever van Kanaal Wessem-Nederweert. Hier hebben we de periferie van een tweede leemwinningsgebied dat zich ook op de westoever van het kanaal lijkt voort te zetten. De daarmee samenhangende depressie is zowel op de hoogtekaart als met het blote oog goed waarneembaar.

Kanaal Wessem-Nederweert

Voedingskanaal

werkput LV (55)

LV
werkput LIV (54)

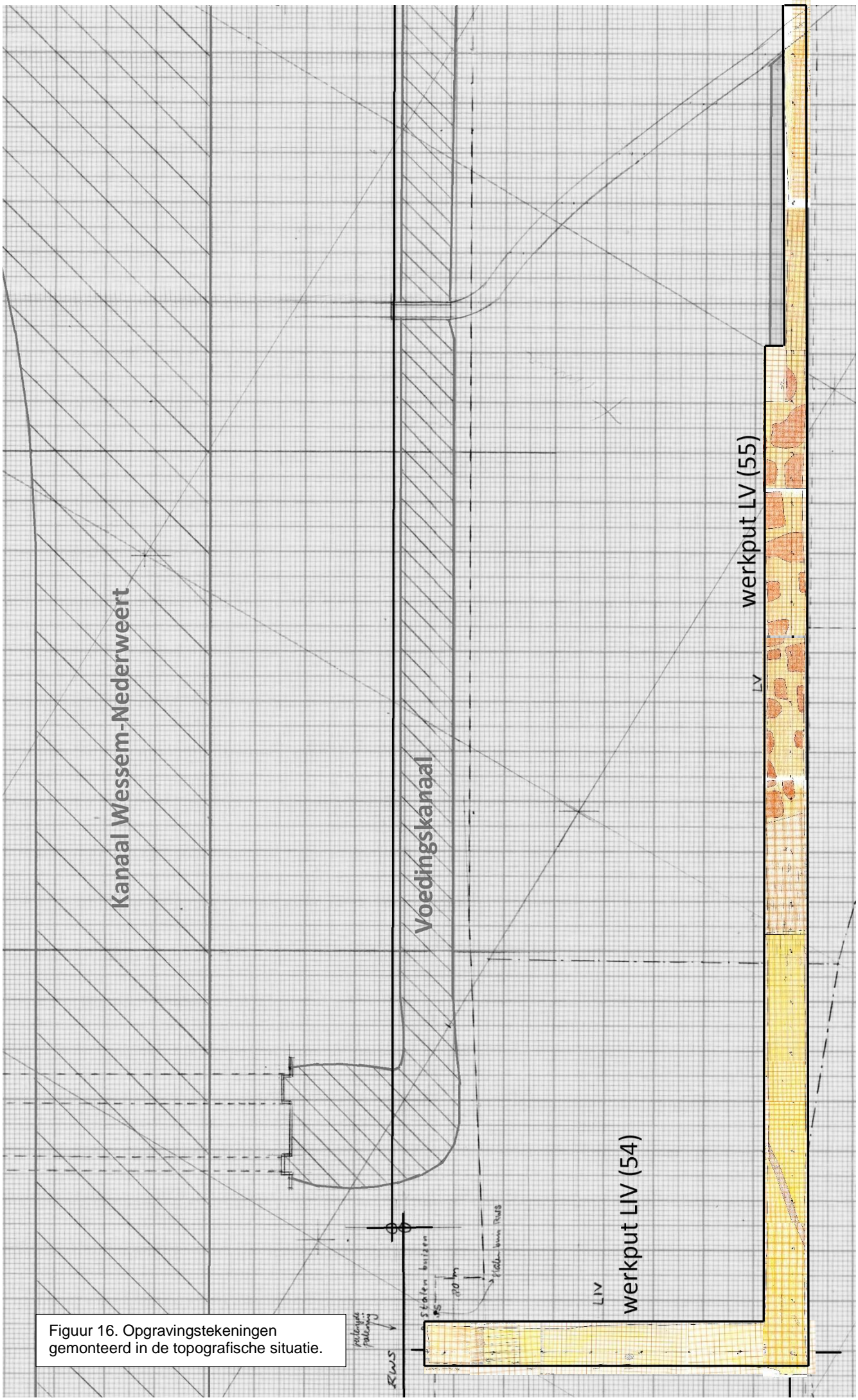
Figuur 16. Opgravingstekeningen gemonteerd in de topografische situatie.

postopgraving
paling

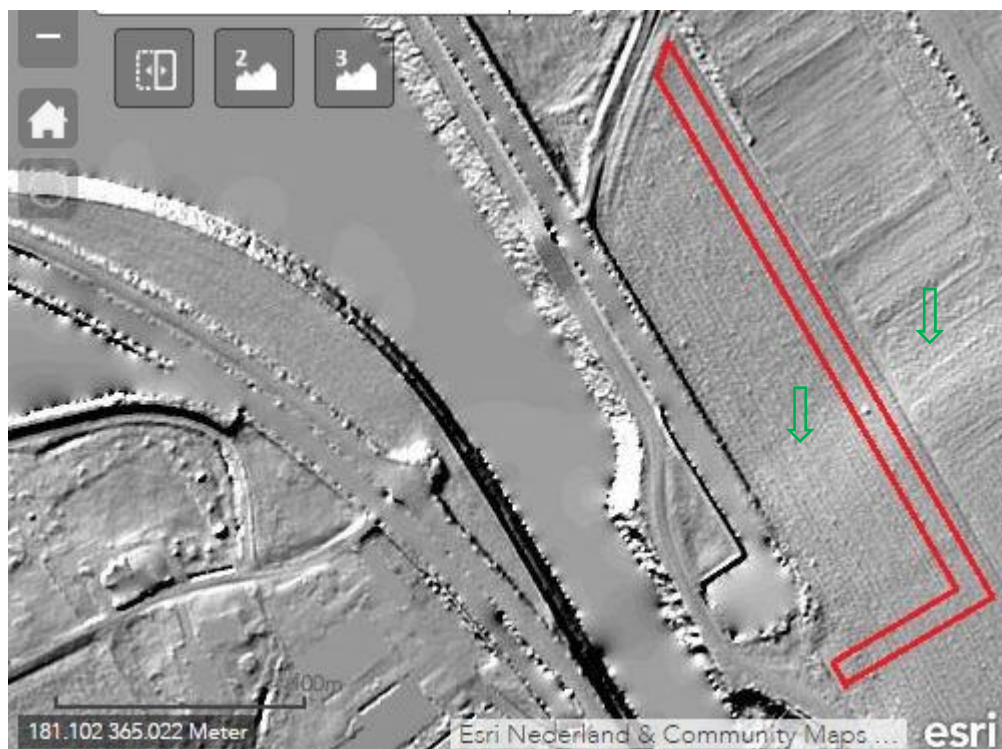
RWS

stalen buizen
Ø 20 cm

1000 mm RWS

De hellingen die zijn teruggevonden bij de opgraving en ook bij de verkenning in het platte vlak, zijn ook te zien op gedetailleerde hoogtemetingen vanuit de lucht. Zowel in de nabije omgeving van de werkput 55 (fig. 17) als ook in een zich schijnbaar voortzettend patroon op de westelijke kanaalover (fig. 18).

Figuur 17. Hoogteprofiel vanuit de lucht. In rood de opgravingswerkputten. De helling van de leemwinningsputten is te zien als een lichtgrijze baan (groene pijl). Ondergrond: AHNB.

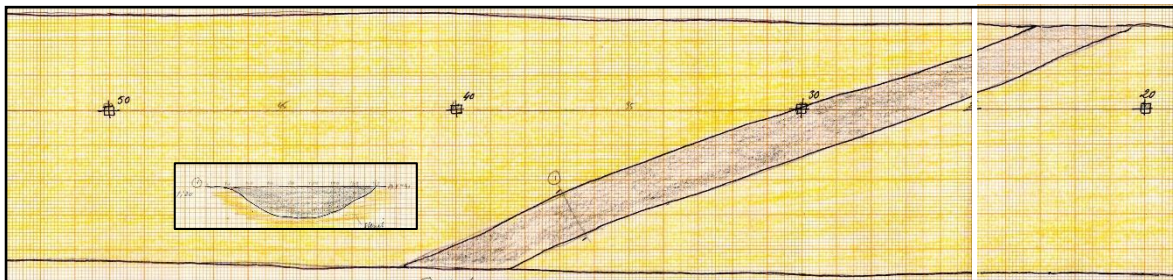

Figuur 18. Een iets groter gebied, waarbij de helling zich ook lijkt voort te zetten op de westelijke (linker) kanaaloever, aangeduid met de groene pijltjes. Ondergrond: AHNB.

4. Vondstenmateriaal

Uit de zone van de leemwinningsputten en de roodbruine leemkuilen zijn geen vondsten geborgen. Wél is dat het geval uit de smalle greppel die de werkput 55 in het zuidelijke deel diagonaal doorsnijdt. Het hele gedeelte dat binnen werkput 55 viel werd met de platte schop leeggeschaafd tot op de bodem ervan, die op circa 15 cm beneden het vlak van opgraving lag. De waargenomen en onderzochte lengte bedroeg 19 m.

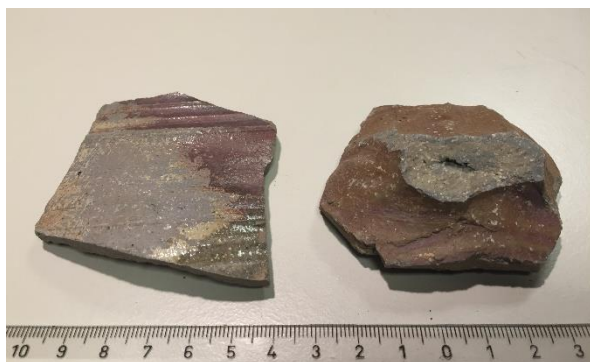
De weinige vondsten laten vallen uiteen in twee categorieën: keramiek en baksteen.

Figuur 19. Greppelspoor in werkput 55, vak 9 en 10 (deels).

Keramiek

Enkele laat-middeleeuwse potscherven van grijsbakkend steengoed en bruinrode glazuurspatten vormen de oudste vondsten en kunnen in de 14^e of 15^e eeuw gedateerd worden (vondstnummer WD1388, fig. 20). Typologisch onder te brengen vormkenmerken zijn helaas niet gevonden. Een handgekneet standringfragment van steengoed kan evenoud zijn (WD1389, links in fig. 21) en een stomp oortje van roodbakkende Maaslandse waar is waarschijnlijk 17^e eeus.

Figuur 20. Grijsbakkend steengoed (WD1388)

Figuur 21. WD1389

Baksteen(-fabricage)

Een aantal vondsten geeft rechtstreekse aanwijzingen voor de baksteenfabricage in de naaste omgeving. Op de eerste plaats een groot baksteenfragment (WD1247) waarvan alleen de breedte en dikte konden worden vastgesteld op 13 x 6 cm. Hoewel het slechts een halve steen betreft is het zware gewicht opvallend. Samen met de rossige kleur bewijst dit een vrij hoge baktemperatuur. Een kleine baksteenfragment (WD1387) is ook aan zeer hoge temperaturen blootgesteld geweest en is gaan vloeien en verglazen. Een derde vondst is een klont volledig gesinterd materiaal (WD1386). Alle drie de vondsten zijn overtuigende aanwijzingen voor baksteenfabricage in de onmiddellijke nabijheid.

Een relatieve datering van de greppel en de baksteenfabricage is niet te geven. De greppel kan zowel jonger als ouder zijn. Slechts afgaande op de sterke 'verwering' van het greppelspoor en de vergelijking met sporen in andere opgravingen in de buurt, zou een datering in de late middeleeuwen plausibel kunnen zijn. Het vondstenmateriaal is daarmee niet strijdig maar ook niet meer dan dat.

Figuur 22. Oxiderend gebakken baksteenfragment (WD1247).

Figuur 23. Gesinterd en verglaasd baksteenfragment (WD1387).

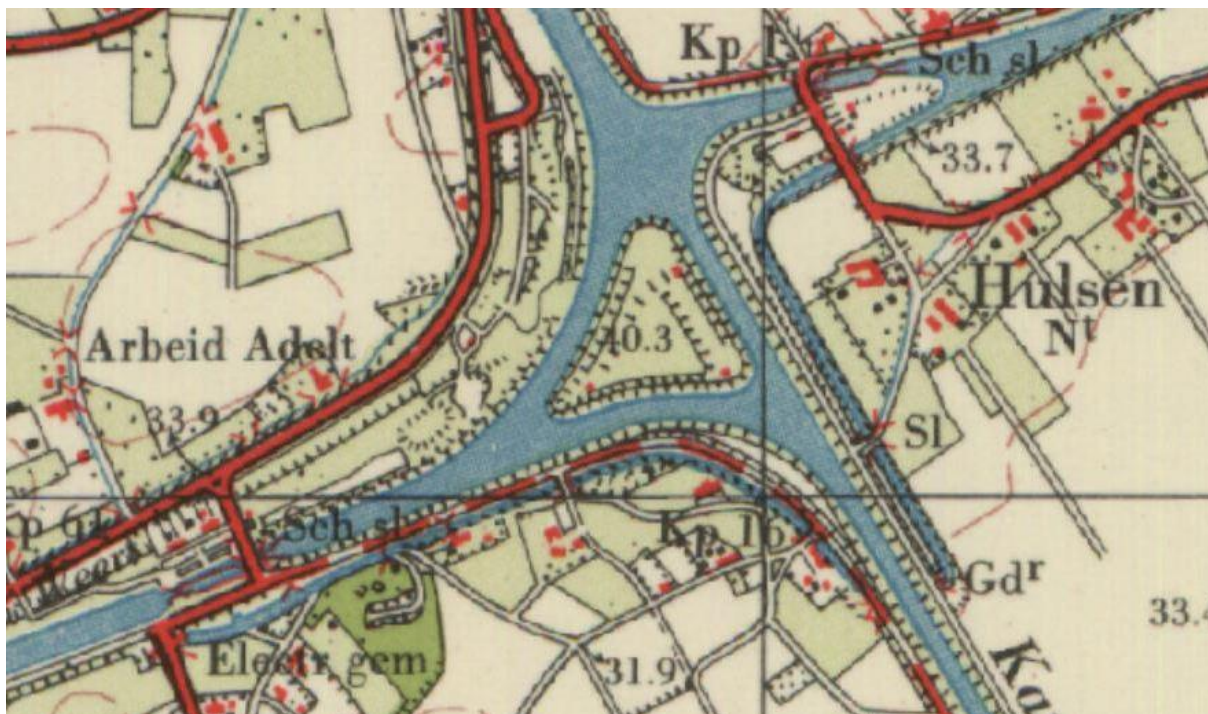

Figuur 24. Samengeklonterd en volledig versinterd materiaal (WD1386).

5. Bronnenonderzoek

Het gebied van de kanalenkruising in Nederweert kent een dynamische ontwikkeling in topografische zin. Het begon met de aanleg van Grand Canal du Nord, door Napoleon in 1809. In de jaren 1821-1825 werd op initiatief van koning Willem I vanaf Nederweert een noordelijke tak aangelegd die de Zuid-Willemsvaart ging heten. Tenslotte werd de zo ontstane T-splitsing in 1922 voorzien van een zuidelijke tak die aansloot op de Maas, het Kanaal Wessem-Nederweert. Zo ontstond een kanalenkruising, met aanvankelijk een eiland in het midden. Dat eiland werd in de jaren 1936-1939 een militaire vesting, als onderdeel van de Peel-Raam-Stelling.

In dat kader werd de Noordervaart onderdeel van een inundatiestelsel waarmee grote delen van Nederweert en Ospel onder water moesten worden kunnen gezet als natuurlijke barrière voor oprukkende Duitse legers. Dat vergde wel voldoende waterdebiet en daartoe werden de zogenaamde 'Voedingskanalen' aangelegd, waarmee water vanuit de Zuid-Willemsvaart via een duiker onder Kanaal Wessem-Nederweert rechtstreeks en met voldoende debiet kon worden getransporteerd naar de Noordervaart. In feite zorgde de Voedingskanalen voor een bypass rondom de schutsluis 15 in het westen en de Noordervaartsluis in het oosten.

Figuur 25. Kanaleneiland en de ten behoeve van militaire inundaties aangelegde voedingskanalen. Topografische kaart ca. 1950. Bron: www.topotijdreis.nl.

De gehele periferie van het kanalenkruis heeft een lange geschiedenis op het gebied van leemwinning. De oudste berichten dateren uit de vroege 16^e eeuw en hebben betrekking op de dorpskern van Nederweert. Bij archeologisch onderzoek in de periode 1985-2014 zijn daar sporen van gevonden. Het onderzoek heeft daar onomstotelijk aangetoond dat het gebied ten oosten van de St. Lambertuskerk over een grote oppervlakte leemwinningsputten heeft gekend. Op de locaties Pinnenhof en Domus Bona Ventura is de ondergrond tot op 2.30 m beneden het huidige maaiveld vergraven en zijn sporen van de winningsputten teruggevonden. Het lijkt erop dat dit een enkele hectares groot wijd verbreid stelsel van kleine winningsputten is geweest, dat in de loop van vele jaren gegroeid is. De structuur duidt op een stelselmatige, langdurige en kleinschalige leemwinningsactiviteit die vermoedelijk van voor 1574 dateert. Maar met name de archivalische aanwijzingen over

omvangrijke steenfabricage te Nederweert gedurende de periode 1501-1546 ten behoeve van de fortificaties van de stad Weert, wijzen op een schaalgrootte van enige omvang. Het ging hierbij om leveringen van vele tienduizenden stenen per jaar, alleen al voor de Weerter stadswerken. Bron: Alfons Bruekers, Rapportage archeologisch onderzoek Nederweert-Tichelveld (1985-2014) [Ospel 2017].

Ook de directe omgeving van de kanalenkuising kende leemwinning. Dat gebeurde zowel in het noordwestelijke maar vooral ook in de buurtschap Hulsen. Sporen van de leemwinning werden archeologisch onderzocht in 1987, bij de kanaalverbredingswerkzaamheden en gerapporteerd in: Alfons Bruekers, Rapportage archeologisch onderzoek Nederweert-Kanalenkruising (1987) [Ospel 2017]. De bij die opgraving gevonden leemputten en baksteenpuinresten kunnen in verband worden gebracht met de steen- en pannenfabricage die in dit deel van Nederweert reeds in de 17^e eeuw en doorlopend tot het einde van de 19^e eeuw op kleinschalige maar industriële wijze werd uitgevoerd.

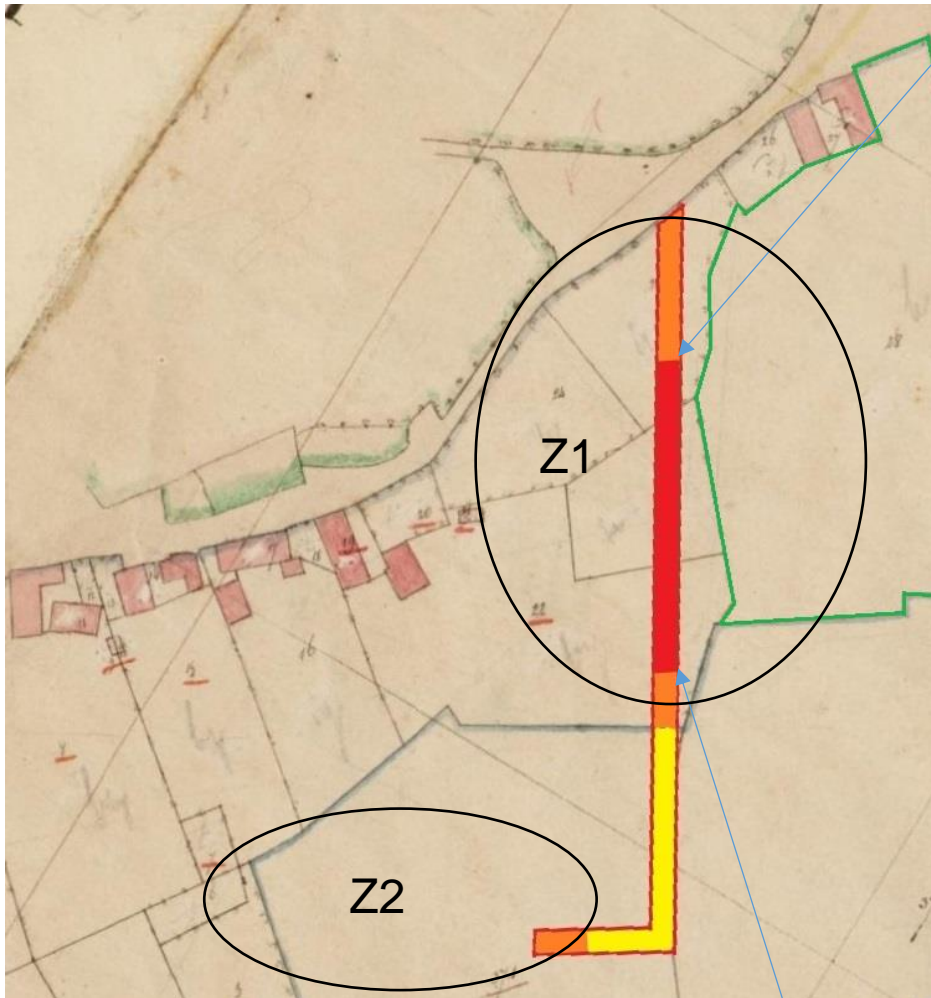
Archiefonderzoek levert de volgende historische informatie op: In 1687 lag in dit gedeelte van Nederweert-Hulsen een areaal land. Het was eigendom van de weduwe van Lennaardt Rutten en bestond uit twee delen, die in dat jaar verkocht werden. Een deel was genaamd '*het Leegh Tiegelvelt*' en het andere deel, een halve boender groot, werd aangeduid als '*de helft van het Tiegelvelt daar waar de hoochde is*'. We kunnen dus concluderen dat er al in 1687 sprake was van leemwinning ten behoeve van de baksteen-(tichel-)fabricage op deze locatie. Ook leren we hieruit dat er sprake was van een afgegraven deel (het '*leegh*' of lage deel) en een nog niet afgegraven deel (de '*hoochde*'). Bron: Stichting Geschiedschrijving Nederweert, 2017. Het in de bronnen genoemde hoogteverschil menen we teruggevonden te hebben bij de opgraving, waar een helling een hoogteverschil van bijna 1,5 meter overbrugd.

Een bijzonder vermelding uit de parochiekroniek van de St. Lambertusparochie van Nederweert brengt ons letterlijk en figuurlijk zeer dicht bij deze leemwinning. In 1838 werden voor de beoogde vergroting van de St. Lambertuskerk drie steenovens gesticht. De eerste aan de Bosserstraat en de tweede aan de Klaarstraat in Ospel. Volgens de kroniek lag de derde steenoven '*in 't Hulsen in agro pertinente ad Theodorum Beerens a prope ipsius domum sito*', dat wil zeggen: in het gehucht Hulsen in de akker toebehorend aan Theodorus Beerens, bij zijn huis gelegen. Dat is de in fig. 26 groen-omkaderde zone, pal ten oosten van het opgravingsgebied, zoals we kunnen herleiden uit de Oorsponkelijke Aanwijzende tafel van het kadaster uit 1844. Theodorus Beerens bezat slechts drie percelen, bestaande uit boerderij, weilandje en een grote akker.

Volgens de kroniek werden op de drie locaties in totaal 800.000 stenen gebakken. Een eenvoudig rekensommetje leert dat hiervoor 1100 m³ leem benodigd was, dus gemiddeld 350 m³ per locatie.

[bron: Gemeente-archief Weert, Archief St. Lambertusparochie Nederweert, inv. nr. 3].

Het lijkt dus waarschijnlijk dat de leemwinning in Hulsen gedurende vele eeuwen heeft plaatsgevonden, en dat de opgegraven zone tot het oudere deel behoort en het oostelijke daarvan gelegen deel in 1838 geëxploiteerd is geworden.

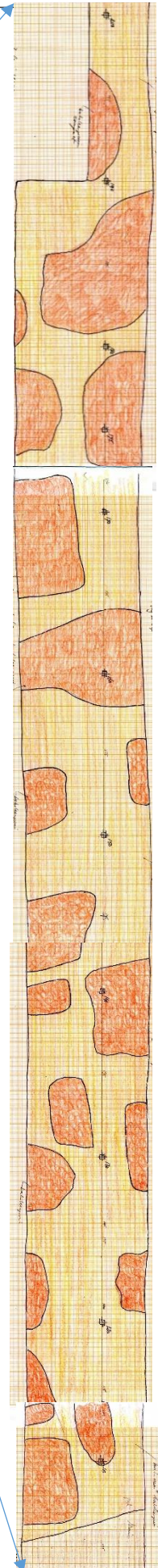

Figuur 26. Projectie van de werkputten op de kadastrale minuutkaart van 1844. Legenda: **geel** = steriele bodem, **oranje** = door leemwinning vergraven bodem, **rood** = zone met baksteenpuin gevulde kuilen, **groen** = leemwinningsgebied uit 1838. Z1 en Z2 zijn de veronderstelde zones van leemwinning.

Een projectie van de opgegraven werkputten bij de opgraving Nederweert-Voedingskanaal op de oudste kadastrale kaart van 1844 is weergegeven in fig. 26. Daarin zien we dat het areaal van de roodgekleurde met baksteenpuin en leemresten gevulde kuilen (in de figuur met de rode zone aangegeven) totaal niet correspondeert met de vroeg-19^e eeuwse perceelsgrenzen. Wel lijkt dat tot op zekere hoogte het geval te zijn met een van de hellingen of taluds (als oranje aangeduid). Daarvan lijkt het zuidelijke beginpunt te correleren met de perceelsgrens. Het kuilenpatroon uit het 'rode' deel van zone 1 is in fig. 27 weergegeven.

Ook de smalle greppel die in sleuf 55 werd gevonden, lijkt niet te correleren met de latere kadastrale grenzen.

Figuur 27. Opgravingstekening met in rood-oranje de met puin gevulde leemkuilen uit de rode zone in figuur 26. De lengte van het getoonde vak bedraagt exact 100 meter.

6. Conclusies

De aanleg van een persriool van Ospel naar Weert in de tweede helft van 1988 bood een unieke gelegenheid om een 'kijkgat' te krijgen binnen de terreinen in de onmiddellijke omgeving van het meerjarige archeologische 'Wessemerdijkproject'. Gebruikmakend van de machinale afgraving van de bouwvoor en nagenoeg zonder verdere speciale opgravingswerkzaamheden werd in totaal een oppervlakte van 2135 m² onderzocht. Het terrein lag in de buurtschap Hulsen, op de oostoever van Kanaal Wessem-Nederweert en flankerend aan het zogenaamde 'Voedingskanaal', vandaar de naam van de opgraving.

Het onderzoek heeft de volgende resultaten opgeleverd:

In het onderzochte gebied zijn twee onafhankelijk leemwinningszones aangesneden. Van de zuidwestelijke zone, Z2, is alleen de uiterste oostgrens gevonden; deze zone is verloren gegaan bij de aanleg van Kanaal Wessem-Nederweert maar is in voortgezette vorm op de westoever van dat kanaal nog herkenbaar in het geaccidenteerde landschap.

De noordelijke zone is over een lengte van 190 meter aangesneden. Daarvan bestaat 90 meter uit een sterke gemengde laag van vuilgele zand- en leembrokken. Een zone van 100 meter is opgebouwd uit een patroon van bruinrode, met fijnkorrelig baksteenpuin, gruis en leem gevulde inhoud. De kuilen zijn onregelmatig van vorm en lijken relatief jonger dan de sterk gemengde laag uit hun periferie.

Aangetroffen vondstenmateriaal versterkt het vermoeden dat de leemwinningsputten een rol speelden in de baksteenfabricage. *Circumstantial evidence* daarvoor zijn gesinterde en verglaasde ovenfragmenten en een baksteen.

In het steriele gedeelte van de ondergrond, tussen de beide leemwinningszones Z1 en Z2, werd slechts één grondspoor aangetroffen in de vorm van een 19m lange greppel. Deze lijkt niet gecorreleerd met de vroeg-19e-eeuwse kadastrale grenzen en is daarom (en ook op basis van textuur) waarschijnlijk laat-middeleeuws. Het in de greppel aangetroffen vondstmateriaal is zowel laat-middeleeuws als verbonden aan de baksteenfabricage.

Theoretisch zou dus de leemwinning en baksteenfabricage een laat-middeleeuwse datering kunnen hebben. Waarschijnlijk is dat echter niet, omdat archiefonderzoek uitwijst dat de leemwinning ter plaatse op het einde van de 17^e eeuw nog plaatsvond of althans nog in de toponomie ter plaatse bekend was. In dat geval zou de greppel veel ouder dan de leemwinning zijn. Al met al blijft de relatieve datering van leemputten en greppel dus een puzzeltje met ontbrekende stukjes.

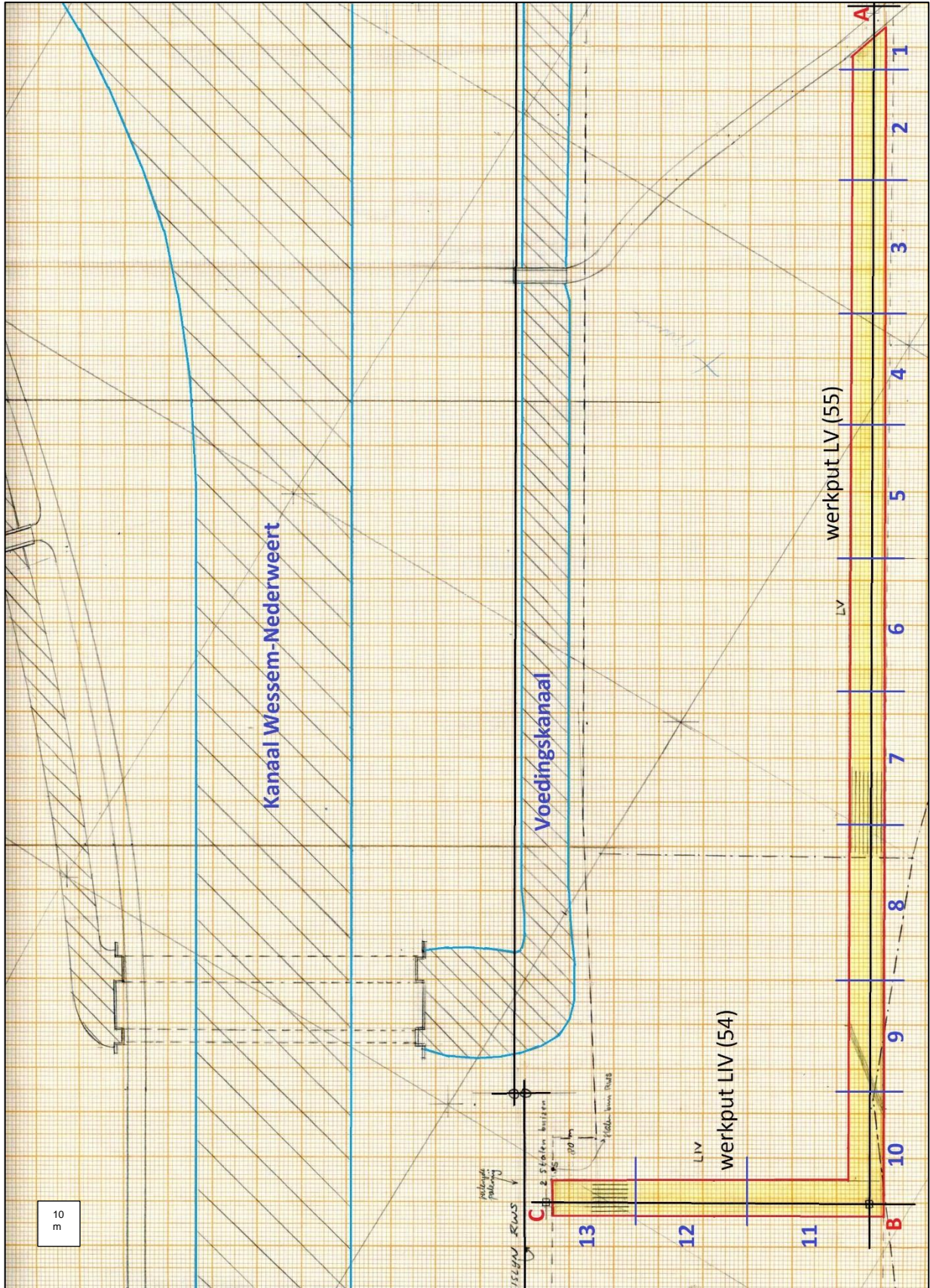
Het in de archieven expliciet aangeduide lage en hoge gedeelte van het '*Tiegelvelt*' menen we teruggevonden te hebben in de vorm van de helling aan de rand van de leemkuilen.

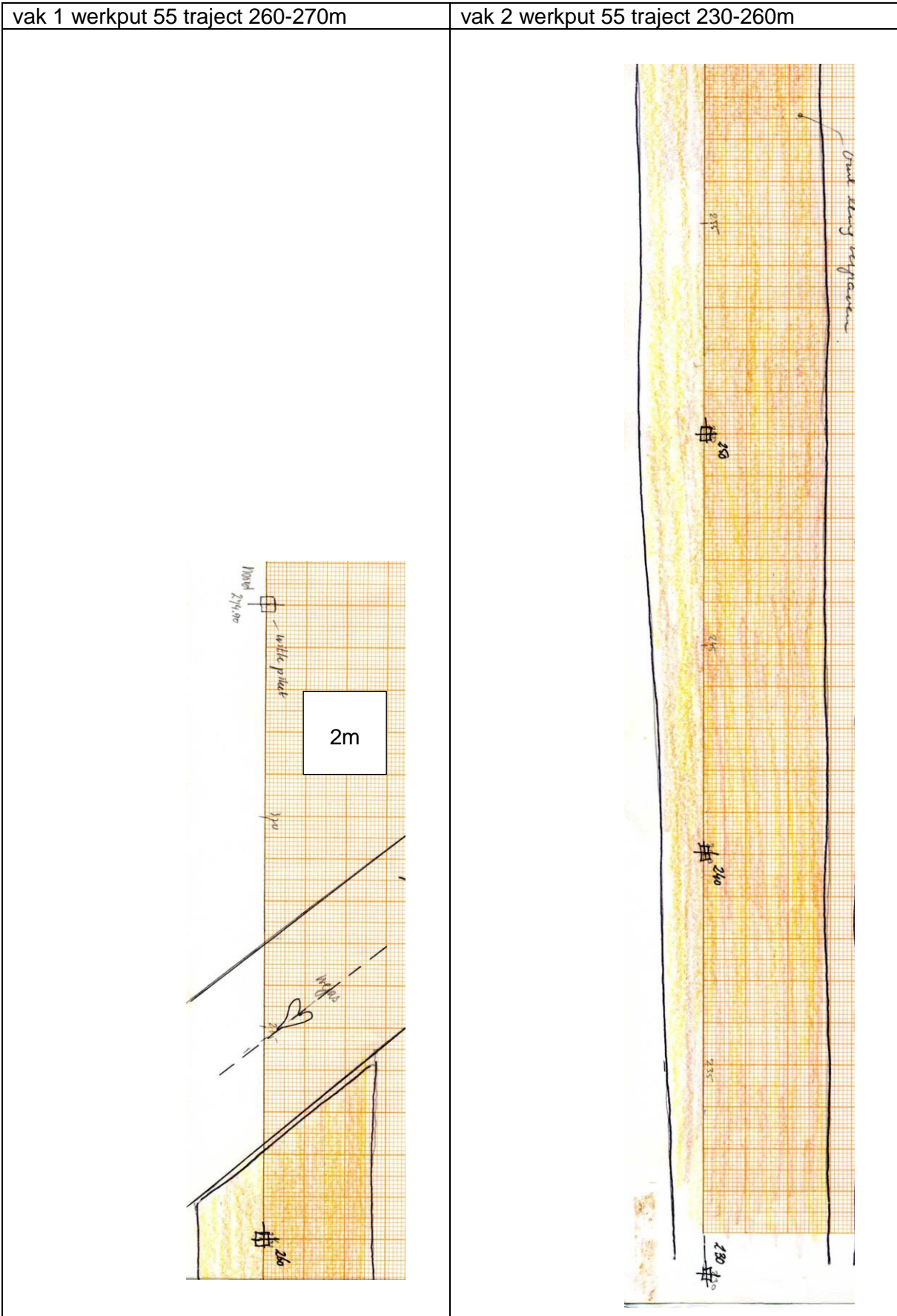
Refererend aan de oorspronkelijke vraagstelling van het onderzoek:

- Kan door middel van archeologisch onderzoek een bevestiging kan worden gekregen voor de aanwezigheid van leemwinningsputten en de ruimtelijke spreiding daarvan? -> hierop kan op basis van het onderzoek bevestigend worden geantwoord.
- Is er sprake van romeinse, laatmiddeleeuwse en postmiddeleeuwse sporen die gecorreleerd kunnen worden aan de eerder verkregen opgravingsresultaten in de nabijheid? -> hierop luidt het antwoord ontkennend.

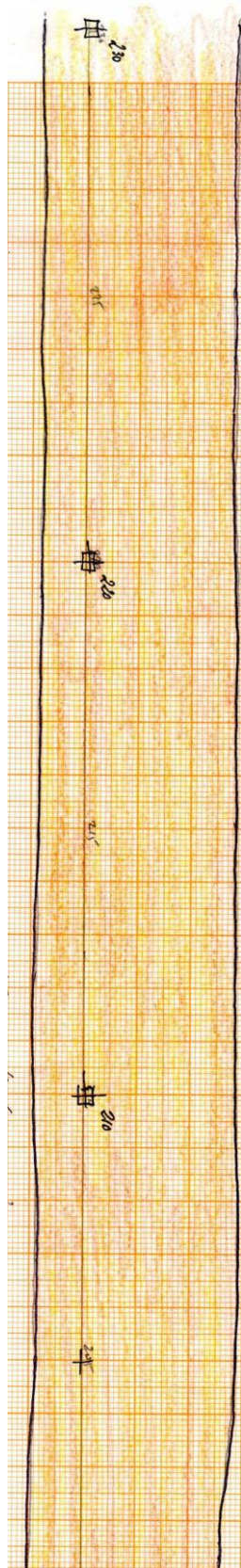
Bijlage 1

Opgravingstekeningen

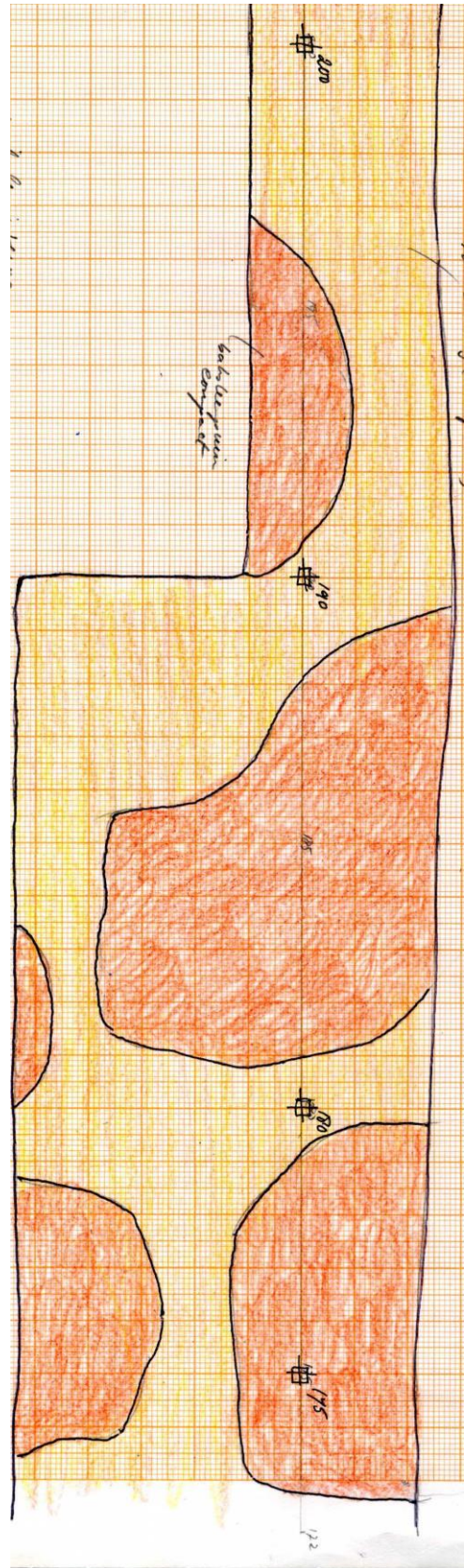

vak 3 werkput 55 traject 200-230m

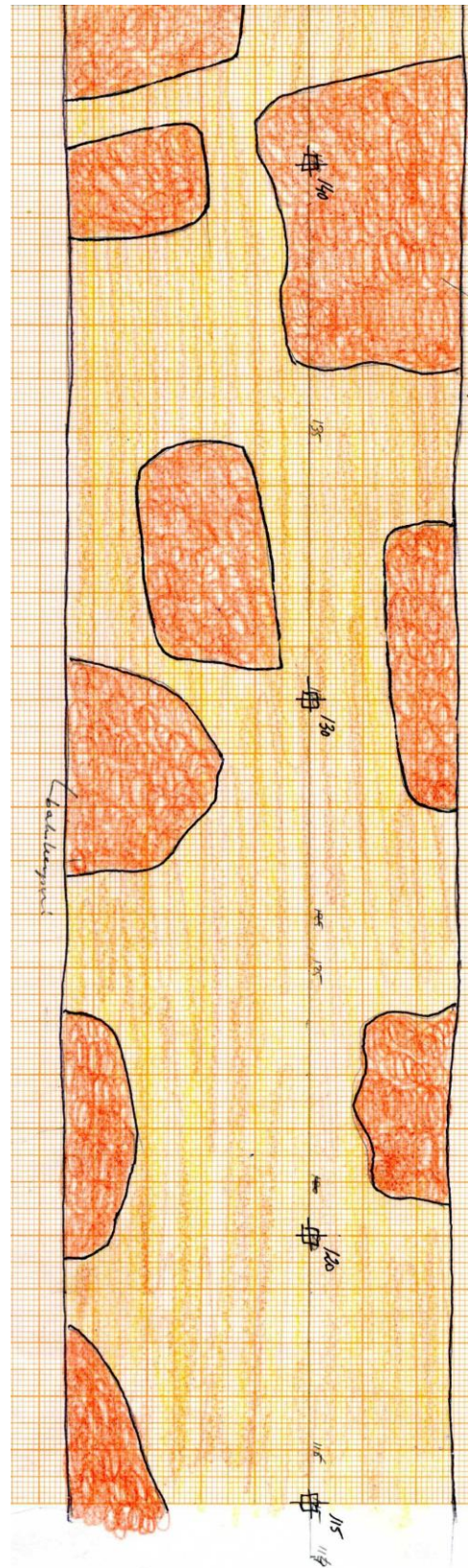
vak 4 werkput 55 traject 175-200m

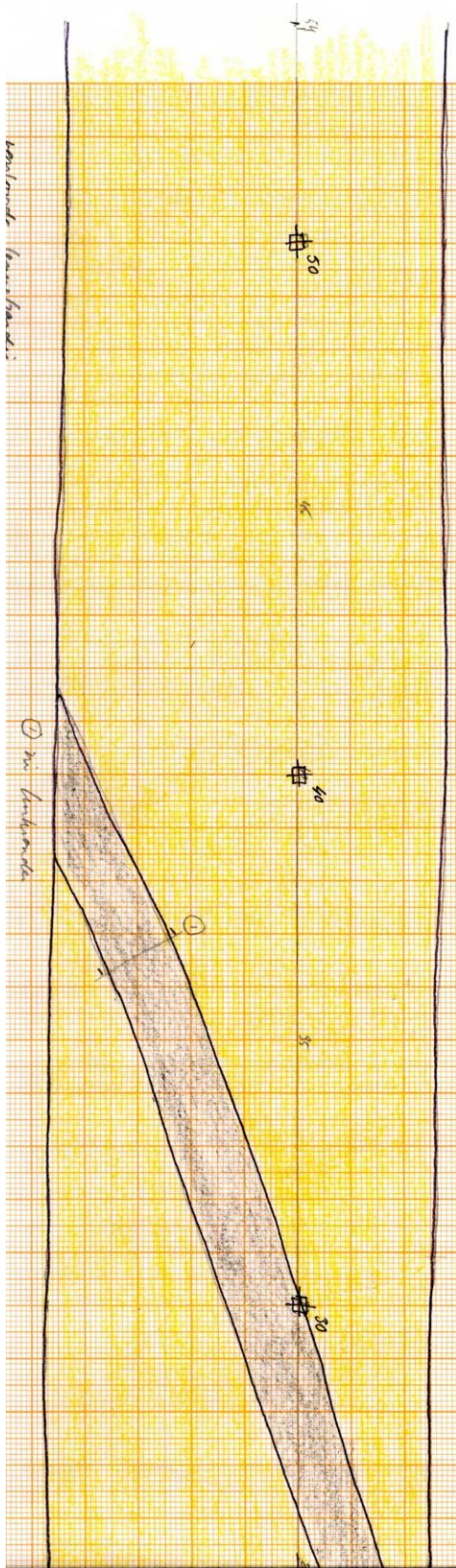
vak 5 werkput 55 traject 145-175m

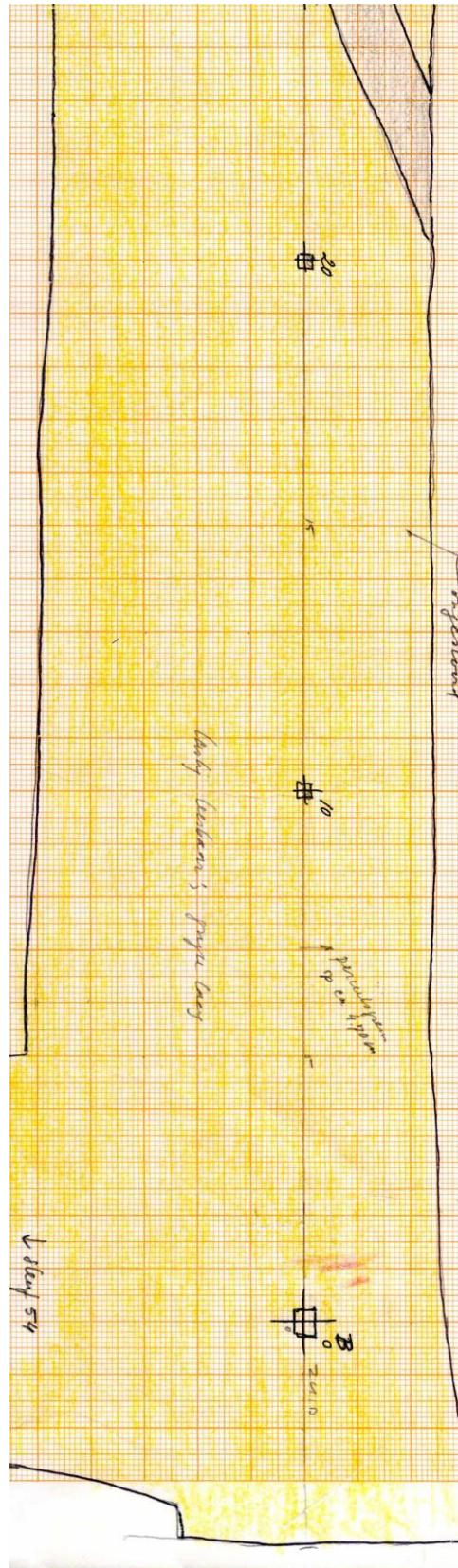
vak 6 werkput 55 traject 115-145m

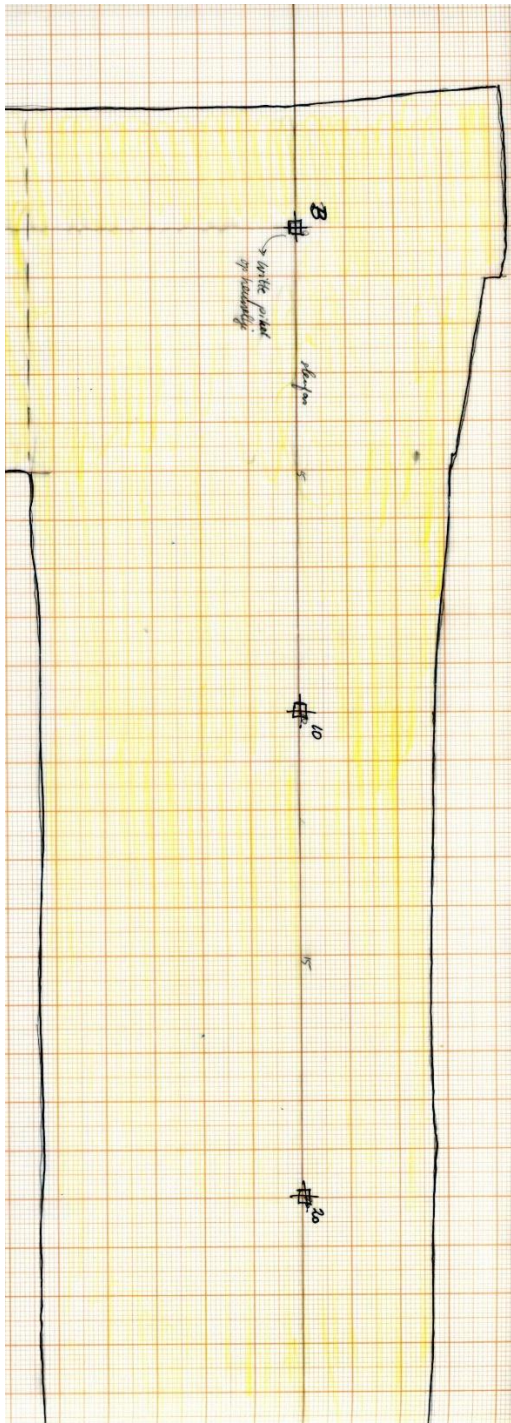
vak 9 werkput 55 traject 25-55m

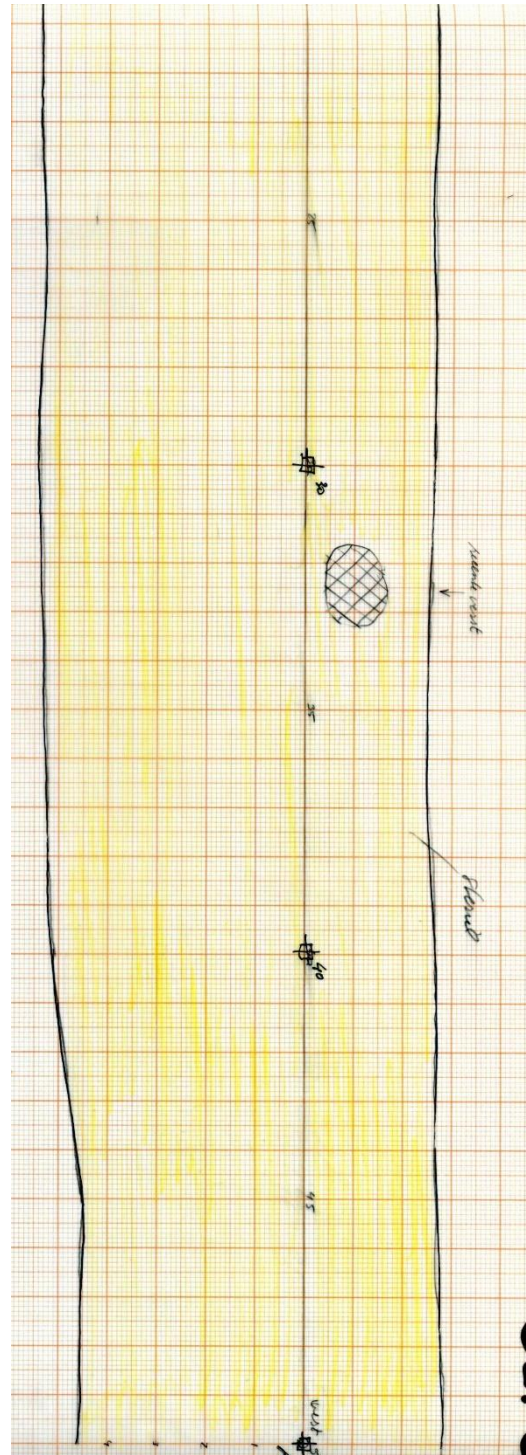
vak 10 werkput 55 traject 0-25m

vak 11 werkput 54 traject 0-25m

vak 12 werkput 54 traject 25-50m

Bijlage 2

Vondstencatalogus (alle vondsten).

Tabel x. Vondstencatalogus							
nr.	datum	werkput	vlak	spoor	periode	materiaal	omschrijving
1247	1988 jun 26	55		1	pme	baksteen	uit greppel
1386	1988 jun 26	55		1	pme	metaal	slak
1387	1988 jun 26	55		1	pme	baksteen	gesinterd
1388	1988 jun 26	55		1	pme	keramiek	steengoed
1389	1988 jun 26	55		1	pme	keramiek	roompot grape
afkortingen: pme = postmiddeleeuws; lme= laatmiddeleeuws; ker = keramiek; nat = natuursteen; met = metaal							